

AHİLİĞİN DÜNYA GÖRÜŞÜ VE BUNU OLUŞTURAN DİNÎ-AHLAKÎ DEĞERLER

M Saffet SARIKAYA*

Ahilik, eski Türk akıllık ve alp geleneğinin, Arap ve İran fütüvvet idealiyle İslâmî bir sentez içinde birleşip Anadolu'da ortaya çıkmış şeklidir. Günümüzdeki ifadesiyle bir sivil toplum örgütüdür. Ahiler XIII. yy'da Anadolu'nun büyük şehirlerinden en küçük köylerine kadar bütün yerleşim birimlerine yayılıp örgütlenerek, hem yerleşik hem de göçebe Türkmenlerle iç içe yaşamışlar; Moğol istilasına karşı, halkı da organize ederek önemli mücadeleler vermişlerdir. XIII. yy'ın ikinci yarısından sonra özellikle şehirlerin mahalli idaresinde söz sahibi olarak halkın asayiş, sükun ve huzurunu temine yönelik çaba sarf etmişlerdir.

İbn Batûta, XIV. yy'ın ilk çeyreğinde gezdiği Anadolu'da karşılaştığı Ahilerden, onların zaviyelerinden ve toplum içindeki saygınlıklarından sitayişle bahseder.¹ XIII. yy'ın ikinci yarısından XIV. yy'ın sonlarına kadar Anadolu'da bir takım büyük devlet ricali, kadılar, müderrisler, muhtelif tarikatlara mensup şeyhler ve büyük tacirler,² "Gâziyân-ı Rum" denilen dönemin askerî gücünün önemli bir kısmı Ahiliğe mensuptur.³ Sonuncu zümrenin çoğu kere Ahilikle iç içe anılmasının arka planında X. asırda Maverannehr coğrafyasında Türkler arasında teşekkül eden "gazilik" geleneği ve Irak kaynaklı fütüvvet ideolojisi yer almaktadır. Dinî bir içeriği olan "gazilik" mefhumu, eski Türk geleneğindeki "alplik" kavramı ile tasavvufî "fütüvvet" idealini bünyesinde birleştirerek daha zengin bir anlam yumağına dönüşmüştür. Dönemin müelliflerinden Aşık Paşa'nın "alp" tavsifinde bu açıkça görülmektedir. Ona göre alp kişi, korkusuz sağlam yürekli, kuvvetli, gayretli; iyi bir bineğe, savaş libasına, kılıca, kalkana ve iyi arkadaşlara sahip olan; "*velîlik, riyazât, kifayet, ışk, tevekkül, şeriatı edep ve erkânı bilmek, ilim, himmet*" gibi manevi vasıfları bulunan kişidir.⁴ Köprülü, Ahiliğin bilhassa

* Prof. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ İbn Batûta, *Tuhfetü'n-Nuzzâr fî Garâibi'l-Emsâr*, Kahire 1928, c.I, 181-185, 187.

² M. Fuad Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 4.baskı, Ankara 1991, 91.

³ XIII. yy'da yazılan bir Fütüvvetnâme'de askerlerin Fütüvvetin tabîî üyesi oldukları vurgulanmıştır. Bk., Hartburtî, *Tuhfetü'l-Vâsâyâ*, 222. Abdulkaki Gölpınarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 205-231)

⁴ Aşıkpaşa, *Garipnâme*, haz., B. Noyan, Ankara 1998, 338-343.

taşrada alpler ile bütünleştiğini ifade etmektedir ki, Osmanlı Beyliğinin kuruluşunda bu açıkça görünmektedir.⁵

Şeyh Ahi Evren Nasıruddin Mahmud b. Ahmed el-Hoyî (ö.1260)'nin çabalarıyla Ahilik Anadolu'da, Orta Asya'dan göç eden çok sayıdaki sanat ve meslek sahibine kolayca iş bulabilmek, yerli sanatkarlarla rekabet edebilmek, sanat ve ticaretlerinde tutunabilmeleri için malın kalitesini korumak, üretimi ihtiyaca göre hazırlamak, sanat ve meslek sahiplerini ahlaklı ve insafı yetiştirmek, ihtiyaç içinde bulunanlara yardım etmek, ülkeyi savunmada devletin ordusuyla birlikte hareket etmek ve onlara yardımcı olmak⁶ gibi gayelere matuf olarak teşkilatlanmıştır. Bu gayeler ilk anda Ahiliğin sadece bir esnaf teşkilatı olarak örgütlendiğini akla getiriyorsa da, Ahiliğin esnaf loncaları haline dönüşmesi 1450'lerden sonradır. Teşkilatta uygulanan erkân ve âdap ise esnaf zümresi arasında yakın zamanımıza kadar devam etmiş, sanayileşme imkanı bulamayan otantik sanat kollarında; mahalli “*Yaren teşkilatları*”, “*sıra geceleri*” ve “*düğün dernek*”lerinde hâlâ bazı prensipleriyle varlığını sürdürmektedir.

Ahi erkân ve âdabının devamlılığını sağlayan en önemli kaynaklar şüphesiz *Fütüvvetnâmeler* olmuştur. Zira *Fütüvvetnâmeler*, Ahiliğin erkân ve adâbını didaktik bir metotla açıklayan teşkilat mensuplarının el kitapları hüviyetinde olup XIII-XVI. yy Anadolu'sunun dinî ve kültürel tarihi için önemli bilgiler içeren ilk el kaynaklardandır.⁷ Bu eserler umumiyetle müellifleri belli olmadığı için anonimleşmişlerdir.⁸ Bununla birlikte teşkilat hakkında önemli bilgiler ihtiva eden müellifi belli *Fütüvvetnâmeler* de vardır. İlk telif edilen *Fütüvvetnâmeler* Arapça ve Farsça'dır. Türkçe *Fütüvvetnâmelerin* gerek edebiyat dilinin gelişmesine bağlı olarak, gerek üslûplarındaki gramer özellikleri bakımından genellikle XIII. yy'dan sonrasına ait oldukları kabul edilir.⁹

Fütüvvetnâmelerin muhtevasına bakıldığında bilgilerin çoğu kere birbirinden nakil olduğu anlaşılmaktadır. Bu da müellif veya müstensihlerin fütüvvet-ahi çevresinde

⁵ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, 88.

⁶ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara 1989, 90 vd; Mikail Bayram, *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya, 1991, 130-135.

⁷ *Fütüvvetnâmelerin* Anadolu'nun dinî tarihi açısından önemine M.F. Köprülü işaret etmiştir, bk., “Anadolu Selçuklularının Yerli Kaynakları”, *Belleten*, c.VII, 1947, 445-446.

⁸ Müjgan Cumbur, “*Bir Fütüvvetnâme Nüshasının Tanıtımı*”, II. Milletlerarası Türk Folklor Bildirileri, c.IV, Ankara 1978, 85.

⁹ *Fütüvvetnâmelerin* gramer hususiyetleri hakkında bk., A. Gölpinarlı, “Burgâzî ve *Fütüvvetnâmesi*”, *İÜİFM*, c. XV, 1953-1954, 97-99; aynı mlf., “Seyyid Gaybî Oğlu Seyyid Hüseyin ve *Fütüvvetnâmesi*”, *İÜİFM*, XVII, 1955-1956, 54-59; Şeyh Eşref b. Ahmed, *Fütüvvetnâme*, nşr., O. Bilgin, İstanbul 1992, s.VI-VIII; Ali Torun, *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler*, Ankara 1998, 435 vd.

bilinen kaynakların dışına pek çıkmadıklarını, anlatılan kıssaların tarihi realitesi üzerinde fazla durmadıklarını, hatta menkıbe türü efsanevî rivayetlere yer verdiklerini göstermektedir. Aynı tavır nakledilen rivayetlere de yansımış, Hz. Peygamberin hadisleri sıhhat derecesine bakılmaksızın eksik veya yanlış yazılmıştır. İlk yazılan *Fütüvvetnâmelerde*, fütüvvetin tarif ve tavsifi, ahlâkî esasların izahı yapılırken;¹⁰ sonra yazılan ve çoğu Türkçe olan *Fütüvvetnâmelerde* merasim erkân ve âdabına dair bilgilere daha geniş yer verildiği görülmektedir.

Bu bildiride, Ahilerin oluşturdukları teşkilatın ahlakî temellerini ve bunun dünya görüşü olarak pratik hayata yansımalarını *Fütüvvetnâmelere* göre* tespit etmeye çalışacağız. Ancak yazılı kaynaklarda ifade edilen hüküm ve kaidelerin ideal değerleri kapsadığını, pratiğin bazen buna uymadığını da belirtmek gerekir. Nitekim Ahmed b. İlyas ve Burgâzî, *Fütüvvetnâmelerinin* mukaddimesinde, “*fütüvvet ehlinin içinde doğru yolu terk eden fisk u fücür içinde bulunan, fütüvvet edep ve erkânını unutan kimselerin bulunduğunu, eserlerini onları hidayete getirmek için kaleme aldıklarını*” ifade ederler.¹¹ Bununla birlikte bu ideallerin grupların ulaşmak ve sahip olmak istedikleri üst değerler olduğu gerçeği de göz ardı edilemez. Nitekim Evliya Çelebi Ahi zaviyelerinde suçluların nasıl terbiye edildiğine dair bir örneği şöyle naklediyor:

“İstanbul’un dört mevleviyet yerinde on iki mahallede debbağ kârhaneleri vardır. Bunların içinde nice şahbaz işçiler vardır ki âdem ejdarhasıdır. Eğer içlerine bir kanlı yahut bir haricî düşse asla hâkime teslim etmezler. Ol kanlı erenlerin elinden halâs dahi olamaz. Bîçareyi köpek necisi idman etmeye tayin ederler; ister istemez tâib (tövbekâr) ve tâhir (temiz) olup nihayet bir kâr sahibi olur.”¹²

Bu pasaj Ahilikteki eğitimin, kişiyi ideal ölçülere yaklaştırabilme niteliği kadar, suçluların Ahi zaviyelerinde nasıl terbiye edilip topluma ve ekonomiye kazandırıldıklarını da göstermektedir.

¹⁰ Taeschner, “Der Anteil des Sûfismus an Der Formungdes Futuwwaideals”, *Der İslam*, c.XXIV, 1937, 50 vd.

* Bildiri sınırları içinde *Fütüvvetnâmelerin* tek tek tanıtımı yapılmamış; neşredilen *Fütüvvetnâme* metinler yanında, Türkiye'nin çeşitli kütüphanelerinde bulunan nüshalar üzerinde yaptığımız çalışmalar ve elde ettiğimiz bazı mikrofilm nüshaları kullanılmış; müellifi belli olan *Fütüvvetnâmeler* müellif adıyla, müellifi belli olmayan *Fütüvvetnâmeler* ise buldukları kütüphanenin kayıt numarasıyla referans gösterilmiştir.

¹¹ Hartburtî, 206; Burgâzî, 112. Orta Çağda bilhassa Bağdat'ta düzensiz olarak gelişen ve çeşitli huzursuzluklara sebep olan fütüvvet ehline karşı tenkitler söz konusudur. Bu konuda bk., İgnaz Goldziher, “Eine Fetwa Gegen die Futuwwa”, *ZDMG*, 73.band,1919, 127-128; Taeschner, “İslam'da Fütüvvet Teşkilatının Doğuşu Meselesi ve Tarihi Ana Çizgileri”, çev. S.Yüksel, *Belleten*, c. XXXVI, S.142, 1972 210-211.

¹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, nşr. A. Cevdet, İstanbul 1914, c.I, 494.

Ciddi bir hiyerarşik yapılanmaya sahip Ahilikte en üst seviyeden en alt dereceye kadar herkesin uyması gereken kurallar en ince detaylarına kadar belirlenmiştir. Bu, adeta bir toplumun yeniden oluşturulma çabasıdır. Diğer bir ifadeyle Anadolu'yu yurt edinen Türklerin yerleşik hayata geçişleri ve milletleşme süreçlerinin inşasıdır. *Fütüvvetnâmeler*de fütüvvet ehlinin 740 kuralı bilmesi gerektiği ifade edilir. Bu kurallar alt alta yazılarak öğretilmek yerine, eserlerin değişik bahislerine serpiştirilerek didaktik bir şekilde okuyucu ve dinleyicilere öğretilmeye gayret edilmiştir. Bunların herkes tarafından bilinmesi gereken asgarî kısmı ise çoğu kere “sual-cevap” fasıllarında yer almıştır. Örneğin *Burgazî Fütüvvetnâmesi*'nde bütün insanların gündelik hayatta uyması gereken yataktan kalkmadan başlayıp tekrar yatmaya kadar, yemek yemek, su içmek, söz söylemek, söz dinlemek, evden çıkmak, dükkân açmak, sokakta yürümek, hasta ziyareti, mezar ziyareti vb. alt başlıklarla 124 kural sıralanır.¹³ Böylece kişinin, gündelik hayatındaki en tabîî ihtiyaçlarını karşılarken kendini kontrol etmesi, ötekilerle seviyeli bir ilişki kurabilmesi ve huzurlu bir toplumun oluşturulması amaçlanır.

Bu amacı, biraz daha özel olarak teşkilata yeni alınan tâliplerin uyması gereken kurallara baktığımızda da gözlemleriz. Bunlar;

- 1- *Zâhiri ve bâtınını yaramaz şeylerden temizleye,*
- 2- *Allah'ın emrine ve Hz. Muhammed (sav)'nin şeriatine uya,*
- 3- *Bütün mü'minlere hayır-endiş (hayrı düşünen) ola,*
- 4- *Gözünü ve eteğini haramdan koruya,*
- 5- *Nefsi ölü, gönlü diri ola,*
- 6- *Dili açık, gözü bağlı ola,*
- 7- *Dili her zaman zikrullah'da ola,*
- 8- *Gönlü tâlibi Hak ola,*
- 9- *Nefsi, “Ölmeden önce ölme” mertebesinde ola,*
- 10- *Üstadına isyankâr olmaya.*
- 11- *Hak söze inancı ola,*
- 12- *Hak ve adalet üzere ola,*
- 13- *Daima nefsine kahrede,*
- 14- *Ululara hizmet ede,*
- 15- *Eli altında bulunanlara şefkat ede,*
- 16- *Dostlara tevâzû ede,*
- 17- *Düşmanlara tahammül ede,*
- 18- *Dervişlere sehâvet ede,*
- 19- *Dostluğu ve düşmanlığı Allah için ede,*
- 20- *Ulemaya hürmet ede,*
- 21- *Musahiplerine nasihat ede,*

¹³ Burgâzî, 138-142. Bu kurallar kısmen Seyyid Hüseyin ve bazı *Fütüvvetnâmeler*de de yer almıştır. Bk, Seyyid Hüseyin, 121-123; Bayezit Ktb., 4581, v. 33b-35b; Selim Ağa Ktb., Kemenkeş 191/2, v. 24a-25b; Milli Ktb., B 346/33, v. 244b-245b.

22- Cahiller ile söyleşmeye.¹⁴

İslam'ın temel akîdelerinden tasavvuftaki nefis terbiyesine yönelik esaslara ve toplumsal ilişkilere kadar pek çok önemli esasları belirleyen bu kurallar sadece yazılı metinlerde sıralanıp kalmamış bilakis çeşitli törenlerde tâliplere nasihat olarak da farklı formlarda dile getirilmiştir.¹⁵ “Şeraitte üstüvar ol, tarikatta payidar ol, hakikatte haberdar ol”, “Eline, diline, beline sahip ol”, “Gelme gelme, dönme dönme, gelenin malı, dönenin canı” gibi klişeleşmiş nasihat formları en bilinenlerdir. Bunların dışında, tâlibin fütüvvetini kemale erdiren ahlakî sıfatların yüz otuz tane olduğu söylenirse de bazı Fütüvvetnâmelerde bunlardan otuz üçü sayılmıştır. Bunlar:

*Sözünü bilip söylemek, vefa yolunda sabit kadem olmak, kerem göstermek, gökçek suretli olmak, tatlı dilli olmak, lütf ile ve iyilikle muamele etmek, dostluğu Allah için olmak, düşmanlığı Allah için olmak, kendine kötülük edene iyilik etmek, tevazu ehli olmak, tekebbür etmemek, ataya ve anaya izzet etmek, gıybeti terk etmek, sâlih olmak, komşulara iyilik etmek, ahde vefa etmek, kötülerden uzaklaşmak, dostlarıyla sohbette bulunmak, şefkat ehli olmak, dervişlere hor bakmayıp onları hoş tutmak, kimsenin malına tamah etmemek, sabır ehli olmak, şükür ehli olmak, daima halka faydası dokunmak, öfkesine hâkim olmak, suçluya rif'at ile muamele etmek, uzleti sevmek, sır saklamak, ayıp örtmek, sâlihleri hoş tutmak, dinini korumak, nerede olursa olsun Hakkı görmek, kimseyi incitmek.*¹⁶

Bütün bu kurallar Ahilikte, tâlip için gerekli temel dersleri esas alan sistemli bir programla beraber teşkilât içindeki çeşitli toplantı ve merasimlerde pratik (uygulamalı) olarak verilerek, teşkilât adap ve erkânını öğretme ve yaşatma hedeflenir. Bu eğitimin diğer bir boyutu da gündelik hayatta ve işyerinde usta-kalfa-çırak ilişkisi içerisinde meslek eğitimi olarak verilir. Tâlibin bu eğitimi için kendisinin seçtiği meslekî

¹⁴ Seyyid Hüseyin, 102-103.

¹⁵ Yol atası ve yol kardeşi edinme töreninde yol atasının nasihatı şöyledir: “Büyüklük Allah'ın işleri içindir, şefkat Allah'ın mahlukatı içindir. Dünyada müsamaha içinde, ahirette şefaate içinde ol. Ey oğul nereye gidirsen izzet ve hürmet ile git; nereye oturursan edep ile otur; ne söz söylersen hikmet ile söyle, yoksa kulak ver, dinle; durduğun zaman hizmet ile dur”. Ve on iki nefes dahi verir. Seyyid Hüseyin, 96. Bir başka Fütüvvetnâme’de bu on iki nefes, üstad, yol atası ve yol kardeşleri arasında üçer adet paylaştırılarak şöyle sıralanır: *Üstadın üç nefesi: 1. Zâhirin pâk, bâtının sâk et, 2. Pîr-i Hüda'yı gökçek bil, 3. Pîr nazarında hizmet et. Yol atasının üç nefesi: 1. Şeriate dilin şahadette olsun, 2. Tarikatta elin sehâvette olsun, 3. Hakikatte ayağın ibadette olsun. Sağ yol kardeşin üç nefesi: 1. Şeriat od(ateş)dur. Zira çerağı ondan yakarlar, görmediğini gösterir, her kişiye miktarını bildirir, pişmeyi pişirir, 2. Tarikat yeldir yel nefestir, nefes ikrardır, ikrarı olmayanın imanı yoktur, 3. Marifet sudur, murdarı su ile yurlar(yıkarlar) pak olur. Abdest alıp namaz kılmaktır. Hakikat türabdır. Benlikten geçip özünü meyyit mesabesinde bilip yetmiş iki millete bir nazarla bakmaktır Sol yol kardeşin üç nefesi: 1. Bir işarettir, el içinde şeriat emrinde şehadet kelimesine işarettir. Kelime-i şehâdet imanin seccadesidir, 2. Tarikatta şehâdetin nuru imandır, 3. Hakikatte amentübillah demektir, yani canı gönülden iman getirdim ahdimden dönmezem demektir. Bk. Millet Ktb., Şer'iyye 900, v. 39b-40b.*

¹⁶ Seyyid Hüseyin, 102-103; Milli Ktb, A. 4225, 17-18.

ustasından başka, iki yol kardeşi ve yol atası tayin edilir.¹⁷ Teşkilât mensubunun hayat tarzı teşkilâtta öğretilen dinî-ahlâkî kurallar doğrultusunda şekillenir. Böylece kişi, evrensel ahlâk ve tevhit inancına bağlı, kendisini tanıma ve tanıtmaya yolunu bilen, kabiliyetlerini kullanabilen, insanlık fitratını koruyan şahsiyetli ve iyi insan olur.

Ahi zaviyelerinde eğitim, medreselerden farklı olarak geniş bir perspektifte sunuluyordu. Tâlîp kendisine uygun her mahfil, toplantı ve eğlenceye katılabilir ve buralarda yeni şeyler öğrenirdi. Bu usul, zaviyelerdeki terbiye-ahi ilişkisinin, medreselerdeki hoca-talebe ilişkisinden çok daha farklı bir boyutta gelişmesine sebep olmuştur. Sühreverdî'nin *Fütüvvetname*'sinde tafsilatlıca anlatılan bu ilişki,¹⁸ Nâsîrî ve Burgâzî'de de yer almıştır.¹⁹ Ahinin tâlîp üzerindeki, tâlibin ahi üzerindeki hakları diye niteleyebileceğimiz bu konuda verilen malûmatı şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Tâlîp, ahisinin sözünü dinleye ve asla sözünden çıkmaya,
- 2- Tâlîp, ahisi yanında edebe muhalif iş yapmaya (tükürmek, sümürmek, gülmek vs.),
- 3- Tâlîp, ahisini can-ı gönülden sevip, ona yakınlık duya ve yakınlık göstere,
- 4- Tâlîp, ahisi kendisine menfi bile davransa sabredip ondan yüz çevirmeye,
- 5- Tâlîp, bir ahiye bağlana, sonra mürtet olup başkasına bağlanmaya, eğer böyle yaparsa terbiye de, onu hizmete kabul eden ikinci ahi de merduddur.
- 6- Tâlîbe, ahiden önce kendisini kötülüklerden koruyacak bir yiğit gerekir, yiğit onu ahiye ulaştırır. Ahi de onu şeyhe ulaştırır.
- 7- Tâlîp, zaviyede kendisine ait yere otura, ahisine sırt dönmeye ve edeb dairesinde buluna,
- 8- Tâlîp, bulunduğu şehirde ahlâkı, temizliği ve davranışlarıyla halk tarafından tanınıp sevilmelidir.
- 9- Ahi, tâlibine öğreteceği şeyi kendi yapa ki terbiyesi de görüp öğrene,
- 10- Ahi, tâlibine dinî ilmihâl bilgilerini, bilhassa namaz ibadetinin erkânını öğrete,
- 11- Ahi, tâlibini öyle terbiye ede ki, görenler kendisini hayır dua ile yâd edeler.
- 12- Ahi, tâlibine hayatında kullanabileceği usul ve anlayışı vermeli,
- 13- Ahi, tâlibini tedricen ve ona gerekli şeylerin hepsini kamilen öğretmeli,
- 14- Ahi, tâlibini daima ve her yerde murakabe etmeli.

¹⁷ Osman Ergin, *Mecelle-i Umûr-i Belediye*, İstanbul 1922, c.I, 544-545.

¹⁸ es-Sühreverdî, *Fütüvvetnâme II*, 121-149. M. Sarraf, Resâyl-i Civanmerdân, Tahran 1973, içinde (s.104-166).

¹⁹ Bak. Nâsîrî, s. 319; Abdülkâki Gölpinarlı, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İÜİFM*, c.XI, 1949-1950 adlı makale içinde (s. 311-532), Burgâzî, 127-129. Bu esaslar yer yer ayet hadis, kıssa ve temsillerle açıklanmıştır.

Burada dile getirilen sevgi, saygı, sebat, istikrar, bağlılık, uygulama ve örnek olma, oto kontrol gibi esaslar eğitimin daimi ve evrensel esasları arasındadır.

Ayrıca eğitimini tamamlayıp mesleki ve ahlaki olgunluğa erişen ve Ahi (usta) namzedi için şu temel kurallar sahip olmak gerekir:

1. Cömert olmak,
2. Namazını kazaya koymamak, daima kılmak,
3. Haya sahibi olmak,
4. Terk-i dünya olmak,
5. Helal kesb etmek,
6. İlim sahibi olmak,
7. Beyler kapısına varmamak.²⁰

Fütüvvetnâmelerde bu esaslar tek tek ayet ve hadisler esas alınarak açıklanır ki ilk iki kural dinin temel iki ibadetiyle doğrudan ilgilidir. Özellikle yukarıda da geçtiği gibi eğitimin başından itibaren namaz kılmaya vurgu yapılması, Ahilikte gündelik ibadetlere verilen önemin yanında, bu ibadetlere bağlı olarak hayatın daha düzenli ve ilkeli yaşanması gerekliliğini göstermektedir. Bu düzen, kişinin mesleğin gerektirdiği bilgi birikimine sahip olarak kimseye dalkavukluk etmeden bileğinin hakkıyla iş sahibi olup helalinden kazanması ve buna rağmen dünya malına meyletmemesi, hayâ ve cömertliğiyle birleşince Eflatun, Farabî vb. filozofların tasavvur ettiği mükemmel huzurlu toplum kendiliğinden oluşacaktır. Gerçekten de cömert olan insan paylaşabilen insandır. Paylaşabilen insan ise ötekilerle bütünleşebilen ve herkesle barışık yaşayan insandır. Herkesle barışık olan insan ise kaygısız, tasasız, huzurlu ve mutlu insandır.

Bir başka *Fütüvvetnâme*'de Hz. Peygamber'den naklen fütüvvet sahibinin hasletleri şu on maddede sıralanır:

*Doğru sözlü olmak, ahde vefa etmek, emaneti korumak, yalanı terk etmek, yetimin malına el sürmemek, düşkünün elinden tutmak, ele geçeni fazlasıyla ihsan etmek, yaptığı iyilikleri her geçen gün artırmak, misafir davet etmek ve bütün bu hasletlerin başı da haya etmektir.*²¹

Yine bu on sıfat ahinin ahlâkî olgunluğa erişmesini gereği olarak kırka da çıkarılır:

Fütüvvet sahibinin, ahlâkını da değiştirmesi gerekir. Öyle ki, nefis kırk pis sıfattan arınıp kırk iyi sıfata sahip olmalıdır. Kötü sıfatlar hırs, haset, kin, buğz, tekellüf, tasannu, iğrenmek, tezvir, bilgisizlik, aptallık, nifak, ululanmak, zulüm, fîsk, hiyanet, kötülükte bulunmak ve kötü söz söylemek, bayağılık, nekeslik, tembellik, şehvette taassup, gazezle sohbet, alçaklık, kötü huyluluk, vefâsızlık,

²⁰ Burgâzî, 124-127.

²¹ Ahmet el-Erdebîlî, *Fütüvvetnâme*, Süleymaniye Ktb. Ayasofya, 2049/5, v. 100b.

*hayâsızlık, utanmazlık, hile, düzen, söz götürme, pis şeylere alışma, bulanıklık, yalan, iyiliğe şükretmemek, halkı incitmek, kendisini büyük görme, vergisizlik, usanmak, mahrem olmayış, halkın gönlünü kırış, gıybet ve iftiradır. Bu kırk kötü sıfatın kırk iyi sıfata dönmesi gerekir ki, onlarda bilgi, hilm, yücelik, kerem, cömertlik, yiğitlik, sebat, ağırbaşlılık, vefâ, utanmak, esirgemek, zahitlik, takva, lütuf, salâhiyet, varını bağışlamak, iyi huy, eminlik, dindarlık, tekellüfsüzlük, alçak gönüllülük, doğruluk, yürek temizliği, dua, acımak, yoksula nimet vermek, ihsanda bulunmak, sabretmek, şükretmek, teslim olmak, razı olmak, Allah'a dayanmak, kanaat, herkesle iyi geçinmek, Allah'a inanmak, Müslümanlık, sevgi, hizmet, mahremlik ve bunlara benzer sıfatlardır.*²²

Bütün bu kurallar *Fütüvvetnâmelerin* çoğunda Ahilik yolunun vazgeçilmez şartları olarak tavsif edilerek nasihat şeklinde hülâsa edilir. Gülşehrî bunları şöyle nazm eder:²³

*Altı şartı var fütüvvet yolunun
Üçü açık üçü bağlıdır onun
Kapısı ve alnı ve sofrası bağı
Ol üçü açıktır budur sözün sağı
Ol kim üçü bağlıdır evvel dili
Gözü bağlı dahi artırır yolu
Hem beli dahi bağlı gerek
Ki haram odunda yanmaya yürek*

Bunların mensur şekli ise şöyledir:

Pes fütüvvette erenlere gerekdir ki üzerine yedi kapıyı bağlaya ve yedi kapıyı açsın ve yedi bağlamanın ve açmanın kişiye hakikati budur:
1- Cimrilik kapısını bağlaya, cömertlik kapısını açsın,
2- Kahır kapısını bağlaya, kanaat ve rıza kapısını açsın,
3- Hırs u heva kapısını bağlaya, lütf kapısını açsın,
4- Tokluk ve lezzet kapısını bağlaya, açlık ve riyazet kapısını açsın,
5- Halktan eminlik kapısını bağlaya, Hak'tan yana tevvekkül kapısını açsın,
6- Herze ve hurâfet söylemek kapısını bağlaya, zikir ve tilâvet kapısını açsın,
7- Şeytan fiilleri kapısını bağlaya, Allah'a ait fiiller kapısını açsın."²⁴

Ahinin kapısının açık olması, insan olarak küçük-büyük, genç-ihthiyar, zengin-fakir Hristiyan-Müslüman, Türk-Acem, Alevî-Sünnî demeden yani inançlarını, etnik kimliklerini dikkate almadan herkese kapısını açık tutmak, herkesle ilgilenmek, herkese yardımcı olmak demektir. Alnın açık olması dürüstlüğe, doğruluğa, güvenilirliğe, namusluluğa, yapılan işin sağlam ve faydalı oluşuna işarettir. Sofra bağının açık olması ise yedirip içirmeye, misafirperverliğe, cömertliğe işarettir. Tıpkı peygamberler ve

²² Necm-i Zerkûb, 187-188, ter., s. 245.

²³ Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr*, tıpkı basım, Haz. A. S. Levend, Ankara 1957, 199. Bu kurallar Burgâzî'de mensur olarak yer alır.

²⁴ Razavî, Süleymaniye Ktb, İzmir 337, v. 16b; Milli Ktb. A. 4225, 3.

sahabiler gibi ahilerin de sofralarından misafir eksik olmaz. *Fütüvvetnâmelerde* gerçek ahi iki kazanıp birini ehl ü ıyalinin geçimine ayıran; birini de infak eden, sadaka olarak dağıtan, başkalarıyla paylaşan kimse olarak tavsif edilir. Ahi zaviyelerinin kuruluşu ve işleyişi bu prensibe dayanır. Her çalışan kazancının bir kısmını (aidat gibi) zaviyeye getirir. Burada toplanan para, zaviyeye gelen misafirleri (vakfiyelerde bu “*ayende ve ravende*” diye geçer) ağırlamak başta olmak üzere değişik ihtiyaçlar için kullanılır. Bu ihtiyaçlar arasında periyodik Ahi toplantıları, önemli kutlamalar, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik harcamalar vardır. Ahilik esnaf loncasına dönüştükten sonra bu toplanan paralar, esnaf sandıklarına dönüştürülerek yeni dükkân açanlara sermaye, esnafa kredi ve destek olarak da kullanılmıştır.

Dilin bağlı oluşu demek, kişinin gerek alış-verişinde, gerekse başkaları hakkında her türlü yalan dolan, hile, haset, iftira, dedikodu vb. eylemleri işlemekten kaçınması demektir. Gözün bağlı oluşu kişinin hırsızlık, dolandırıcılık, gasp vb. türlü haramları işlemekten kaçınmasını, başkalarının ayıp ve kusurlarını görmezlikten gelip örtmesini, kendisiyle meşgul olup başkalarını görmemesini ifade eder. Belin bağlı oluşu ise Türk toplumunun bütün hassasiyetiyle üzerinde durduğu namusluluk esasıdır. Halk deyiimiyle “harama uşkur çözmek, kendini helaline saklamak”. Bu esas, toplumun en küçük birimi olan aile düzeninin korunması ve devamlılığına yönelik olarak önemli bir ahlakî ilkedir.

Ahilik yoluna girmek için gerek iyi hasletler yanında, kişiyi Ahilikten düşüren, teşkilattan uzaklaştırılmalarını gerektiren kötü ahlakî davranışlar ve haramlar da *Fütüvvetnâmelerde* yer bulmuştur. Bunlar:

- 1- İçki içmek,
- 2- Zina etmek,
- 3- Livâta etmek,
- 4- Gammazlık etmek,
- 5- Münafıklık,
- 6- Tekebbürlük,
- 7- Yavuz gönüllü olmak,
- 8- Hasetlik,
- 9- Buğz ve kin tutmak,
- 10- Kasten yalan söylemek,
- 11- Sözünde durmamak, vaadinden hulf etmek,
- 12- Emanete hıyanet etmek,
- 13- Nâmahreme şehvetle bakmak,
- 14- Bir kimsenin aybını istemek,
- 15- Adam öldürmek,
- 16- Kumar oynamak,

- 17- Bahîl olmak, hasislik etmek,
 18- Uğruluk (hırsızlık) etmek,
 19- Bührtan kılmaktır²⁵ diye sıralanmıştır.

Fütüvvetnâmelerde Ahilik yolunun gereği ilkelerde olduğu gibi bu kötü fiillerle ilgili olarak da Kitap ve sünnetten deliller sıralanır. Bu kötü fiillerden birisini işleyenin teşkilattan men'i için suçun sübutu, tekrarı vb. durumuna göre çeşitli yaptırımlar uygulanır. Bu yaptırımlar Alevilikteki “düşkünlük” kurumunun da proto tipini oluşturur. Ahiliğin esnaf loncalarına dönüşmesinden sonra bu yaptırımlar esnafa yönelik olarak uygulanmıştır. “Pabucun dama atılması” özdeyişi bu uygulamaların sembolik anlatımından dilimize yadigâr kalan güzel bir deyimdir.

Çeşitli gerekçeleri belirtilerek kâfirler, münafıklar, müneccimler, içki müptelâsı olanlar, tellâklar, tellâllar, çulhalar, kasaplar, cerrahlar, avcılar, bidatçiler, madrabazlar, muhtekirler.²⁶ Ahi teşkilatına alınmazlar. Ancak burada adı geçen bazı mesleklerin pîrleri *Fütüvvetnâmelerde* yer alır. Meselâ “*Kasapların pîri Cömert Kassab, hekimlerin pîri Lokman Hekim*”²⁷ diye sayılmıştır. Dolayısıyla bu meslek sahiplerinin tamamen teşkilat dışında tutulmasından öte onların meslekî davranışlarıyla doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Kısaca insanlığa faydalı hizmetler yaptığına inanılan meslek sahipleri teşkilatlanmışlardır. Nitekim cerrah için “*İnsanların hasta olup kendisine muhtaç olmasını isteyen*” izahı getirilmiştir ki, bunun dışında kalan cerrahlar teşkilata kabul edemişlerdir.²⁸

Fütüvvetnâmelerin hemen tamamında çeşitli formlarla ve uzun açıklamalarla yer alan bu ahlaki kuralları dikkatlice analiz ettiğimizde Ahiliğin dünya görüşü, hayat anlayışı ve yaşam tarzları ortaya çıkmaktadır. Burada öncelikle belirtilmesi gereken husus uygulanabilir bir kurallar bütünüyle karşı karşıya oluşumuzdur. Şöyle ki İbnü'l-Arabi'nin derin felsefî izah ve anlayışını; Mevlevilikteki gibi ince ve üst seviyede bir estetik zevki ya da “dünyadan el etek çekmeyi benimseyen” bazı sufîyâne tavırları Ahilikte göremeyiz. Bunlardan farklı olarak Ahilik bize, sufîliğin spesifik yorum ve izahlarının dışında muhatabın anlayabileceği bir üslûpla fert ve toplum terbiyesini esas alan, halk kültürü içinde eğlenebilecek kadar dünya ile iç içe yaşayan ama dünyaya mihnet etmeyen, gündelik ibadetlerinde titiz davranan, kimseye yük olmadan çalışıp

²⁵ Seyyid Hüseyin, 110-112; Milli Ktb., A 4225, 29; Milli Ktb., A 5594/4, v. 48b - 49b.

²⁶ Seyyid Hüseyin, 109-110.

²⁷ Razavî, Süleymaniye Ktb., İzmir 337, v.13b; Bayezit Ktb., Veliyyüddin, 3225, v. 46b-47a.

²⁸ Burgâzî, 123; Seyyid Hüseyin, 110. Diğer meslek grupları için de benzer izahlara rastlamak mümkündür.

helalinden kazanan, diğergâmlığı, başkalarına faydalı olmayı esas alıp paylaşabilen bir dünya görüşü sunar. Bu dünya görüşüyle onlar, göçebe toplulukların kabalık ve hoyratlıklarını törpülerken, şehir kültürünün monoton ve sıradanlaşan hayatını dinamize etmeyi başarmışlardır. Cami ile ev arasına ya da kişilerin vicdanına sıkıştırılan şekilsel ve afakî bir dinî ve ahlakî algılamaya yerine hayatın her yerinde canlı canlı yaşanan aktif bir dinî ve ahlakî algılamaya sahiptirler.

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçildiği ve küreselleşme rüzgarlarıyla savrulduğumuz günümüzde bu tür bir dünya görüşünden faydalanabileceğimiz çok şey vardır. Detaylara girmeden bir örnekle yetinmek istiyorum. İstanbul’da ATASER Eğitim Vakfı tarafından finanse edilen “Ahilik ve İlke Merkezli Yaşam” adlı bir Proje yapılmış ve uygulanmıştır. Projenin teorik boyutu uygulama esnasındaki proje yürütücülerinin tecrübeleri de eklenerek Yaşar TÜKEK tarafından Aralık 2003’te yayınlanmıştır. Proje, “*kaliteli toplum, kaliteli aile*” sloganıyla Ahiliğin büyük ölçüde yukarıda saydığımız ahlaki esasların, pedagoji ve psikolojik rehberlik esaslarıyla birleştirilip yeniden yorumlanarak güncelleştirilmesini esas almıştır. Bu bağlamda kendileriyle ilişki kurulup gönüllü rehberlik desteği isteyen ailelerle birebir ilişki kurularak sağlanan destekle önemli ölçüde başarı sağlanmış; aile içi, komşular ve akrabalar arası problemler çözümlenerek Ben’den Bize geçişi esas alan, huzurlu bir aile ilkeli bir toplum oluşturmak hedeflenmiştir.

Sonuç olarak günümüzde sahip olmamız gereken iş ahlakını kendi tarihimizi, kendi kültürümüzü, kendi dinî ve millî değerlerimizi yeniden okuyarak rahatlıkla elde edebiliriz. Bu konuda bizim çok güzel, ulvî, dinî ve ahlakî değerlerimiz var. Yeter ki sahip çıkmasını ve uygulamasını bilelim. Sözlerimi yukarıda ifade ettiğimiz ahi nasihatıyla bitirelim: “Ey oğul, eline, diline, beline sahip ol; ve ey bacım, eşine, işine, aşına sahip ol”.